

УДК 378. 147

DOI 10.32755/sjeducation.2019.02.045

Гетта В. Г.,

кандидат педагогічних наук, професор кафедри технологічної освіти та інформатики, Чернігівський національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна;

Єрмак С. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

СПІЛКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему формування і розвитку в студентської молоді вміння спілкуватись у різних ситуаціях.

Навчатись спілкуватись, розмовляти – значить навчатись думати – засвоювати навколишній світ у поняттях. У мові та поняттях зберігається весь гігантський досвід людей. Навчаючись мові, людина одночасно отримує, так би мовити, в готовому вигляді знання, накопичені людьми впродовж тисячоліть, та переважно більшість знань про навколишній світ.

Останнім часом спостерігається тенденція заміни живого спілкування комунікацією через комп'ютер – соціальні мережі, сайти тощо. Звичайно, на перший погляд у цьому немає нічого поганого. Зручно, швидко, без зайвих емоцій між людьми поширюється інформація. У дійсності ж це далеко не так. Молоді люди поступово втрачають інтерес до безпосереднього спілкування та до людей як таких.

Зниження рівня та якості спілкування між людьми, появу агресивної поведінки автори пояснюють поступовим зменшенням безпосереднього спілкування, комп'ютерною та мобільною комунікацією та іншими причинами. Вони доводять, що безпосереднє спілкування розвиває мовлення, а значить і інтелект людини, сприяє її соціалізації, підвищує емоційний і почуттєвий рівень, що є дуже важливим для життєдіяльності особистості як такої.

Також у статті розглянуто науково обґрунтовані шляхи формування і розвитку спілкування між людьми. Проаналізовано особливості спілкування домінантних, недомінантних, мобільних та ригідних співрозмовників. Згадується і гендерний аспект спілкування.

Особлива увага авторів прикута до проблем спілкування викладача та студента, вчителя з учнем.

Висловлено думку, що культура спілкування формується і розвивається не шляхом вивчення якоїсь навіть самої досконалої навчальної дисципліни, а в процесі спілкування з дотриманням відповідних правил у сім'ї, освітньому закладі, суспільстві.

Ключові слова: спілкування, привабливість, мовлення, співрозмовник, невербальні засоби спілкування.

Постановка проблеми. Проблема формування і розвитку вміння спілкуватись не нова. Психологи, педагоги, соціологи доводять, що є фактори, які сприяють розвитку та вдосконаленню спілкування між людьми, а є, які його гальмують. Уміння спілкуватись у сучасному світі розглядається як одна з провідних компетентностей, адже виробничий сектор вимагає не тільки висококваліфікованих спеціалістів у тій чи іншій галузі, а й уміння передати свої знання та навички. Проте підвищення рівня освіченості населення, з одного боку, безумовно сприяє підвищенню культури спілкування, а з іншого, – зменшує потребу в спілкуванні. Широке використання комп'ютерної техніки, мобільного зв'язку, мережі «Інтернет» неоднозначно впливає на безпосереднє спілкування, «живий» контакт між людьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес спілкування у педагогіці розглядається у різних аспектах (рис.). Цьому питанню присвячені праці А. Беляєвої, М. Берхіна, О. Бобири, О. Бодальова, А. Добровича, І. Васильєвої, Г. Ковальова, В. Кольцової, В. Моляко, Л. Орбан-Лембрик, Л. Радзиховського, О. Тур, О. Харитонова та ін.

Рис. Процес спілкування у різних аспектах

Мета статті – визначити характерні шляхи формування і розвитку комунікативної діяльності особистості майбутнього спеціаліста.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом спостерігається тенденція заміни живого спілкування комунікацією через комп'ютер – соціальні мережі, сайти тощо. Звичайно, на перший погляд в цьому немає нічого поганого. Зручно, швидко, без зайвих емоцій між людьми поширюється інформація. У дійсності ж це далеко не так. Молоді люди поступово втрачають інтерес до безпосереднього спілкування та до людей як таких, до суспільства, що викликає занурення в себе та аутизм.

Крім того, при не безпосередньому спілкуванні знижується емоційний і почуттєвий рівень особистості, що негативно впливає на її життєдіяльність. Людина з низьким рівнем емоційного і почуттєвого розвитку байдуже ставиться до урочистих подій, мистецтва, музики тощо. Вона стає схожа на робота.

Ось чому освітянською реформою пріоритетним напрямком діяльності будь-якого закладу освіти передбачається формування і розвиток спілкування учнівської і студентської молоді, а вміння спілкуватись стає надзвичайно важливою ключовою, освітньою компетентністю.

Навчатись спілкуватись, розмовляти – значить навчатись думати – засвоювати навколишній світ у поняттях. У мові та поняттях зберігається весь гігантський досвід людей. Навчаючись мові, людина одночасно отримує, так би мовити, в готовому вигляді знання, накопичені людьми впродовж тисячоліть [3]. Людина переважно більшість знань про навколишній світ отримує шляхом спілкування в широкому розумінні цього слова. Термін «спілкування» співзвучний поняттю «спільнота».

Від чого ж залежить вміння спілкуватись? З історії відомі приклади відомих, можна сказати талановитих ораторів, неперевершених промовців та оповідачів. Як вони ними стали? Чи це «дар» природи, чи набуте вміння? Психологи численними працями доводять, що це, мабуть, сукупність і того, і іншого. Генетично закладена потреба в спілкуванні притаманна не тільки людині, а й тваринам, навіть рослинам. Ще видатний психолог Л. Виготський звернув увагу на те, що не досягнувши і місяця

від народження, дитина перестає смоктати груди на голос матері. Саме на звук голосу матері, а не на звук взагалі [2]. Тепер це не підлягає сумніву. Через тиждень-два вона реагує не тільки на материнський голос, а й на голос інших людей. Після двох місяців вона по-різному реагує на «добру» міміку або інтонацію дорослого і на «погрожуючу» у неї виникає реакція пожвавлення. З часом дитина починає слова матері сприймати як орієнтир у поведінці. У корі її правої півкулі головного мозку накопичується головним чином конкретно-наочний досвід, у лівій же половині зосереджується абстрактно-понятійний досвід. Дитина навчається спілкуватись не тільки з матір'ю, а й з іншими дітьми та дорослими. Вона зникає до того, що будь-яка потреба вирішується шляхом звернення до людей, які її оточують.

Тварини спілкуються між собою переважно звуками. Наприклад, півень у разі появи загрози «повідомляє» курей цілком конкретним звуком. Під час появи шуліки звук, який подає півень, більш загрозливий. Кури на нього реагують значно швидше, аніж під час появи, приміром, ворони, хоча вони зовні мало відрізняються від шуліки.

Американські дослідники доводять, що спілкування властиве і рослинам. Підтвердженням тому є проведений ними експеримент. У лісі була розташована надзвичайно чутлива записувальна апаратура. При спробі спиляти одне з дерев апаратура фіксувала тривожні звуки. Дереву, що його оточували, ніби «протестували» діям людей, а можливо, й «співчували» дереву, яке зрізали.

Отже, можна сказати, що людям, тваринам і, мабуть, рослинам генетично властива здатність до спілкування. Однак тільки словесному спілкуванню між людьми також генетично притаманний розвиток, удосконалення, оскільки звуки, які створює людина, пов'язані з мовою, а мова з її інтелектом [5]. Розум визначає характер звуку, його різноманітність, закладений у ньому зміст. Звуки поступово трансформувались у слова, слова у поняття, які зосереджують у собі знання про навколишній світ. Чим глибше ми пізнаємо навколишню дійсність, тим більше утворюється нових понять, слів, які поширюються між людьми шляхом спілкування. Так виглядає логічний генезис нашого спілкування.

Розум людини, її інтелект спричинив емоційне забарвлення слів, мови. Внаслідок чого під час спілкування люди передають один іншому не тільки інформацію, а й емоції, настрій, почуття. У результаті чого спілкування набуває чуттєвого характеру. Психолог С. Коуві писав, що поки людей не об'єднуюватимуть добрі почуття, вони будуть майже не здатними спілкуватись один з одним через емоційні бар'єри.

Отже, майстерність, талант спілкування пов'язані з умінням людини супроводжувати мову емоціями, почуттями, настроями, її привабливістю. Така кругова, глибока залежність між інтелектом, мовою, емоціями, почуттями, настроями, привабливістю потребує повсякденного наполегливого навчання, виховання з раннього до похилого віку. Меж у вдосконаленні спілкування немає.

Роллан Р. писав, що життєвий шлях людини означає неперервне подолання не тільки зовнішніх перешкод, але й застарілих форм власної свідомості, щоб досягнути більш високого ступеня. Це шлях людини до зрілості.

Звичайно важливу роль у спілкуванні має привабливість особистості, її харизма, фемінність жінок та маскулітність чоловіків.

Особливо ефектна привабливість молодості. Блиск очей, активність і граціозність рухів, веселий настрій, деяка наївність і гарячість суджень – от і все необхідне для того, щоб зачарувати співрозмовника. Привабливий промовець, оповідач – це велика рідкість. Він може не мати жодної переліченої вище привабливості. Проте володіє «магією слова» і даром «заворожувати» співрозмовника чи навіть аудиторію слухачів. Особливий голос (багатий у тембровому розумінні), витриманий ритм мови, променистий і теплий погляд – є далеко не повним переліком талановитого оповідача. Наприклад, знаменитий промовець Демосфен мав у своєму арсеналі близько півсотні прийомів миттєвого «захоплення» аудиторії, які винайшов сам.

На жаль, в освітньому процесі багатьох закладів освіти України відсутня «Риторика» – дисципліна, яка навчає правилам розмовної мови. Її вивчення важливе не тільки для педагогів, психологів та лікарів, а й для кожного з нас, оскільки ми всі без винятку є співрозмовниками. Без навчання ми здатні тією чи

іншою мірою захоплюватись майстерністю володіння словом окремих людей і не «бачити» як її досягнути. Не сприяє навчанню володіння словом і тенденція до самостійного засвоєння навчального матеріалу. Поява соціальних мереж, незважаючи на їх величезне інформативне значення, зменшує можливості молоді в усному спілкуванні, використанні наукової термінології під час спілкування тощо. Тому варто шукати шляхи компенсації цих втрат. Приміром, організовувати семінарські заняття, конференції тощо. Важливим у цьому розумінні є організація інтерактивного навчання.

Під час спілкування важливим є вміння слухати. Причому воно важливе як для того, хто говорить, так і для того, хто слухає. Добре слухає той, хто розуміє співрозмовника. Стародавній філософ Епіктет вважав, що людина повинна слухати вдвічі більше, ніж говорити. На запитання – Чому? – він відповів: «Недарма Бог дав нам один язик і пару вух». Ми не завжди можемо розуміти співрозмовника, але завжди повинні хотіти цього. Не треба поспішати з висновками, заперечувати чи втручатись у розмову, не вислухавши співрозмовника до кінця.

Лорд Честерфілд у посланні до свого сина писав – «кожній людині даний розум, який нею керує, і хотіти, щоб кожний міркував так, як ми, все одно, що хотіти, щоб кожний був мого росту і моєї статури».

Для спілкування надзвичайно важливо мати великий запас слів, відсутність слів «паразитів» та суржику. Часто кажуть, що чистота мови свідчить про чистоту душі. Від наявного запасу слів залежить точність висловлювання думки, її образність, емоційність і енергоємність. Відомо, що письменники і поети мають значно більший запас слів, які вони використовують у своїх творах.

Творча особистість у процесі комунікативної діяльності відрізняється більшою самомотивацією, толерантністю, більше схильна до новацій тощо [4].

До слова, Т. Шевченко в своїй творчості використовував значно більше слів, ніж О. Пушкін.

Збагачення мовного запасу великою мірою залежить від вдумливого читання художньої літератури, коли читач не тільки

захоплюється описаними в ній подіями, а й звертає увагу на стиль викладання думки, образність мови, будову речень, логічність аргументів персонажів твору тощо. У талановитих літераторів часто проза звучить як поезія. Слова, як у пісні, створюють мелодію. Наприклад, «Чорні хмари клубочаться вгорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірій безвісті нудьга, пливе без надії і стиха хлипає сум» (Ю. Коцюбинський). Слова, «оздоблені» емоціями і почуттями, значно швидше і міцніше запам'ятовуються і використовуються в розмовній мові, ніж ті, які надійшли «сухими» і «безбарвними». Хто ж навчив цьому? Беззаперечно школа, заклади вищої освіти, засоби масової інформації – вчителі, професори, диктори радіо і телебачення. Громадяни повинні бачити зразки розмовної мови, спілкування.

Велике значення для спілкування має манера поведінки співрозмовників. Психологи через них вирізняють домінантних і недомінантних. Домінантний співрозмовник – жорсткий, напористий, легко перебиває, підвищує голос, не дає Вам йому заперечити. Йому важко визнати свою неправоту, навіть, якщо вона очевидна. Якщо ж його опонент виявиться теж домінантним, то спілкування може завершитись навіть ворожнечею чи ще більш гіркими наслідками.

Недомінантний співбесідник, навпаки, відчуває себе якоюсь мірою прохачем, поступливим, терпеливим.

У дійсності реальний співрозмовник переважно знаходиться між домінантним і недомінантним, або ближче до одного з них.

Манера спілкування залежить від того, який це співрозмовник – мобільний чи ригідний.

Мобільний співрозмовник легко вступає в контакт навіть з незнайомою людиною. Часто не турбується про логічність висловлювань, швидко переключається з однієї розмови на іншу. Переважно він доброзичливий. Його мова швидка. Створюється враження ніби він кудись поспішає, або, навпаки, хоче затримати співрозмовника, щоб висловити свою думку. Розпрощатися з ним також легко, як і розпочати спілкування.

Ригідний співрозмовник навпаки – ґрунтовний, впевнений у собі, рішучий, говорить вдумливо, повільно, думку висловлює докладно.

Мобільність чи ригідність переважно залежить від фізіологічних особливостей людини, тому змінити характер їх спілкування майже не можливо. Хоча в юнацькі роки певною мірою можна вплинути, згладити різницю в манері спілкування. Для цього потрібно проводити спеціальні заняття та тренінги.

Є різниця у спілкуванні між співрозмовниками різної статі. Жінки у розмові зазвичай говорять значно більше і швидше чоловіків (майже у два рази). Це зумовлено фізіологією. У жінок на відміну від чоловіків два мовних центри, чим і пояснюється зазначена особливість спілкування. Під час співбесід з «балакучою» жінкою чоловік напружується, прагне встигнути зрозуміти висловлену думку, тому швидко стомлюється. Співрозмовниця ж, якщо не обізнана із зазначеною фізіологічною особливістю чоловіків, теж часто невдоволена результатами розмови, нервує, вважає його некомпетентним.

З вуст чоловіків можна почути жартівливий вислів: «Я знайшов з жінкою спільну мову. Вона говорить, а я мовчу».

Особливої уваги потребує спілкування між дорослими та дітьми, вчителем і учнем, викладачем і студентом. Тут потрібно дотримуватись правил хорошого тону, напрацьованих роками, і досвідом.

Відомий педагог професор О. Бобир у своїй книзі «Етикет учителя» зазначає: «Хороший тон – це насамперед повага до тих, хто Вас оточує, та до себе; це вміння пов'язувати свої інтереси й бажання з інтересами інших, здатність бачити в них друзів; це терпимість до звичок та звичаїв інших людей, стриманість у вияві своїх почуттів. Ми самі відповідаємо за мікроклімат, у якому живемо та спілкуємося» [1].

Французький філософ Ж. Гюго справедливо зауважив: «Немає можливості всім робити добро, але у ставленні до всіх можна виявляти доброзичливість».

Разом з дипломом про освіту вчителі та викладачі отримали право оцінювати знання та поведінку учнів, студентів. Ним під час спілкування треба користуватись так, щоб освітній і виховний процес не перетворився в нудне набридливе, диктаторське навчання. Суворе, але справедливе, щире ставлення до молоді принесе в стократ більше користі, аніж навпаки.

«Люб'язність, готовність допомогти у великому й малому – одна з перших ознак інтелігентності внутрішньої структури людини», – зазначає О. Бобир [1].

Висновки. Отже, підсумовуючи сказане, можна зазначити, що фахівцю для належної комунікації потрібно розвивати вміння, пов'язані з:

- оволодінням мовленням;
- процесами взаємовпливу;
- використанням невербальних засобів спілкування.

Учнівська, студентська молодь може навчитись спілкуватись не шляхом вивчення якоїсь навіть самої досконалої навчальної дисципліни, а у процесі спілкування з дотриманням правил етикету та сприятливої атмосфери, що панує в її оточенні, в сім'ї, освітньому закладі та суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бобир О. В. Етикет учителя. Київ: Слово, 2009. 216 с.
2. Добрович А. Б. О психологии и психологии общения. Москва: Просвещение, 1987. 204 с.
3. Левицька О. І. Моральний розвиток особи. Київ: Політвидав, 1990. 174 с.
4. Тур О. Комунікативна діяльність майбутнього спеціаліста: сутність та характерні особливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2016. № 5 (59). С. 219–225.
5. Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування: навч. посіб. Київ: Лібра, 2003. 416 с.

Hetta V., Yermak S.

INTERCOURSE AS A PART OF A GRADUATE'S PROFESSIONAL COMPETENCE

In the article the authors consider the issue of forming and developing students' ability to communicate in different situations.

To learn the intercourse is to learn thinking and the world in concepts. Human huge experience is kept in concepts and the language. While learning to speak, a human at the same time obtains the knowledge accumulated by people for centuries and a prevailing part of the knowledge is about the world around us.

Nowadays, there is a trend to replace a live intercourse by the computer communication, that is social nets, sites etc. At first sight there is nothing bad in this. The information is spread among people without any emotions, quickly and conveniently. But in reality it is not like this. The youth is gradually losing the interest in direct intercourse and people as well.

The authors explain that the decrease of the level and quality of intercourse among people, aggression in their behaviour are caused by the gradual decrease of the direct intercourse by the computer and mobile communication and some other things. They prove that the direct intercourse develops speech and therefore human intelligence, promotes their socialization, increases the level of emotions and feelings. All these factors are very important for a person vital activity.

The authors in detail consider scientifically proved ways of forming and developing the intercourse among people. The authors analyze the intercourse peculiarities of dominant, non-dominant, mobile and rigid interlocutors. The authors mention the gender aspect of the intercourse as well.

The authors pay special attention to the issues of the intercourse between a lecturer and a student, a teacher and a pupil.

The authors say that the culture of the intercourse is formed and developed not by learning the most perfect subject but during the process of the intercourse following the certain rules in a family, educational institution, society.

Key words: *intercourse, speech, interlocutor, ability to listen, nonverbal means of intercourse.*

References

1. Bobyr O. V. (2009), *A Teacher's Etiquette*, Slovo, Kyiv.
2. Dobrovych A. B. (1987), *On Psychology and Psychology of Intercourse*. Prosveshchenie, Moskva.
3. Levitska O. I. (1990), *Moral Development of a Person*. Polityvdav, Kyiv.
4. Tur O. (2016), "Communicative activity of a future specialist: the essence and characteristic features". *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, No. 5 (59), pp. 219–225.
5. Shelomentsev V. M. (2003), *Etiquette and modern culture of intercourse: textbook*. Libra, Kyiv.